

Az arab média utólagos, higgadt értékelése az 1956-os magyar forradalomról

ABDALLAH ABDEL-ATI AL-NAGGAR – PRANTNER ZOLTÁN

The Arab media's retrospective, sober evaluation of the 1956 Hungarian Revolution

Abstract

The study outlines the Arab media's views and perceptions of the 1956 Hungarian Revolution in the years and decades that followed. A real assessment of the 1956 revolution can be obtained, as the articles that form the basis of this paper were written at a time when the picture had become clearer and more complete; i.e. various influences of time have disappeared and almost all the secret information, data, foreign and military reports have been made public. All Arab media sources (especially the Egyptian and Gulf ones) have reported frequently and in detail on the Hungarian revolution, which is still of interest today. This heightened interest has provided moral support for the Hungarians, despite the fact that in some cases it has been belated. The main objective of this study is to show how the Arab media viewed the 1956 revolution in the years and decades that followed. In the present paper, we do not aim to present the news of the time, but rather to focus on the media's later views. On the basis of the material we have researched, it can be said that, on the whole, the later Arab opinion showed genuine sympathy and compassion, and a reasonable and fact-based position on the Hungarian Revolution.

Keywords: Arab media; Hungary; Suez Crisis; 1956 Revolution and War of Independence

Kulcsszavak: arab média; Magyarország; Szuezi válság; 1956-os forradalom és szabadságharc

Subject-Affiliation in New CEEOL: History – Recent History – Post-War Period

DOI: 10.36007/eruedu.2023.1.119-140

Bevezetés

Az általunk kutatott anyag alapján megállapítható, hogy az arab sajtó mind az 1956. évi forradalmi eseményekkel, hírekkel és kommentárokkal, mind ennek későbbi elemzésével alaposan foglalkozott. A magyar forradalomról szóló higgadt arab vélekedés és az események objektív megítélése 1958-tól kezdve nyilvánult meg az újságcikkekben, az elemzésdömping és az éles kritikai vélemény megfogalmazása pedig Nagy Imre kivégzését követően mutatkozott meg. Az 1960-as és az 1990-es évek közötti időszakban ugyanakkor kevés elemzés jelent meg a magyar forrada-

lomról az arab sajtóban politikai okokból, a két fél közötti szoros kapcsolatok fenntartása érdekében, valamint az időközben bekövetkezett számtalan létfontosságú arab esemény miatt. A 2000-es évek elején viszont ismét megújult az érdeklődés és a folyamatos megemlékezés az '56-os forradalomról. Az is érdekes, hogy a 2011–2020 közötti katasztrofális és válságos események („Arab tavasz”, forradalmak, háborúk, polgárháborúk, zavargások, hatalomátvételek, elnöki és parlamenti választások) ellenére nem szünetelt a magyar forradalom higgadt elemzése, amelyet ráadásul összefüggésbe hoztak az újabb, ahhoz hasonló eseményekkel.

Az ismert arab média bemutatásra kerülő cikkeinek feldolgozása jelen írásunkban az 1958. június 23-i számokkal kezdődik és a 2020. június 18-i dátummal fejeződik be. A széles arab médiapalettáról kutatásunk során az *al-Ahrám*, az *Ahbár al-Júm*, az *ad-Dzsumhúrja*, a *Youm7*, az *al-Vatan*, az *al-Baján*, és az *al-Quds al-Araby* arab nyelvű napilapok, a *Szabáh al-Hajr* hetilap és a *Rúzá al-Júszuf* heti magazin, illetve a *Fikr* negyedéves szaúdi magazin, valamint a szaúdi tulajdonban lévő *al-Arabija* televíziós csatorna és az *ad-Dzsazíra* (Aljazeera) katarai hírcsatorna hivatalos honlapja voltak azok a médiaforrások, amelyeket választott témánkkal kapcsolatban megvizsgáltunk. Mindegyik forrásról elmondható, hogy elsősorban politikai jellegűek, nagy múlttal rendelkeznek, és objektív, szakszerű elemzéseket hoztak nyilvánosságra az általunk kiválasztott periódusban.

Az arab nyelvű médiaforrások

Az *al-Ahrám* a mindenkori egyiptomi kormánypárt szócsövének tekinthető. Szerkesztőségéhez több hetilap és havi magazin is tartozik. Az eredetileg hetilapként induló *al-Ahrámot* Bisára Tekla¹ és Szelím Tekla² alapította Alexandriában 1875 decemberében. Az első szám 1876. augusztus 5-én jelent meg. Öt évvel később napilappá alakult át, majd 1899-ben a székhelyét áthelyezték Kairóba. A lap első főszerkesztője, Szelím Tekla tizenhét évig állt a lap élén, majd öccse vette át a helyét. Az *al-Ahrám*ban 130 éves története során számos meghatározó irodalmár és politikus publikált. Főszerkesztői posztját általában Egyiptom legnevesebb újságíróinak egyike nyerte el.³ 1928-tól Egyiptom mellett már a Közel-Keleten és Európá-

1 Bisára Tekla (1852–1901) az *al-Ahrám* újság egyik alapítója. Bejrútban tanult és körülbelül két évig tanított a libanoni Ein Tura főiskolán. 1875-ben Alexandriába költözött, ahol testvérével, Szelímmel együtt megalapította az *al-Ahrámot*.

2 Szelím Tekla (1849–1892) libanoni újságíró volt. Az arab nyelv és irodalom tanáraként dolgozott a libanoni iskolákban.

3 Halíl Mutrán, Fikri Báza, Ihszán Abdel-Kuddúsz vagy Mohamed Hasszanajn Hejkel. A lapban mindig a legjobb újságírókat alkalmazták, akik közül többen jeles irodalmi tevékenységet is folytattak. Utóbbiak közül megemlíthetjük Ahmed Lutfi asz-Szejjid, Taha Husszejn, Nagib Mahfúz (irodalmi Nobel-díjas) és Ahmed Savki, az arab költők vezéralakjának nevét. A lap főszerkesztőjét, illetve az igazgatótanács elnökét az egyiptomi Konzultatív Tanács (Medzslisz as-Súra, az egyiptomi törvényhozás felsőháza), később az Országos Sajtószolgálat Legfelsőbb Testülete (Al-Haja al-Vatanija lel-Sziháfa) nevezte ki.

ban is megjelent. 1931-ban terjedelme bővült és tizenhat oldalban adták ki, illetve 1932. január 1-jétől fotókat is közöltek a lap első és utolsó oldalán. Megalapítása óta kiküldött tudósítóval rendelkezett elsősorban Libanonban, Szíriában és Irakban, később pedig Európába is küldött újságírókat (Júnán Labíb Rizk é.n., 109; Nagvá Kámil é.n., 9; Abdallah Abdel-Ati Abdel-Salam Mohamed 2015, 9).

Az *Ahbár al-Júm* napilapot 1944. november 6-án alapították meg az Amin iker-testvérek⁴, Ali⁵ és Musztafa.⁶ Először hetilap, majd később napilap formátumban került megjelenésre. Az állami *Dár Ahbár al-Júm* sajtóalapítvány főkiadványa. A lap a Közel-Kelet és az arab világ leghíresebb újságjai közé tartozik.

Az *ad-Dzsumhúríja* jelenleg is az egyik leghíresebb és legközismertebb, állami irányítás alatt álló, kairói székhelyű napilapnak tekinthető az arab világban. 1954-ben alapította a későbbi egyiptomi elnök, Mohamed Anvar as-Szádát.⁷ Kezdetől fogva az új egyiptomi politikai rendszer szócsöve volt. Ennek megfelelően híres volt arról, hogy mindig az aktuális kormány befolyása alatt áll, aminek a politikáját nyilvánosan támogatta. E lap a *Dár at-Tehrír* sajtóalapítványhoz tartozik, a *La Bourse Egyptienne*-nel és az *Egyptian Gazette*-tel együtt, amelyeket a legrégebb francia és angol nyelvű kiadványok között tartanak számon a Közel-Keleten.

A *Youm7* „hetedik nap”-ot jelent. Egyiptomi magántulajdonban lévő arab nyelvű napilap. Először hetilapként jelent meg 2008 októberében, 2011 májusa óta pedig napilap. Igen látogatott és nagy hatású weboldala is van. 2013. október 6-án elindította a *The Cairo Post* elnevezésű angol hírportált is.

Az *al-Vatan* arab nyelvű politikai, gazdasági, és társadalmi napilap. Bahreinben a leggyorsabban terjedő helyi újságnak tekinthető 2005. december 10-i létesítése óta.

Az *al-Baján* egy arab nyelvű politikai napilap, amelyet 1980. május 10-én alapított Dubai kormánya. A lapban naponta három melléklet is megjelenik: az *al-Baján ar-Rijádi* (sport), az *al-Baján al-Iktiszádi* (gazdasági) és az *al-Havász al-Hamsza* (Az öt érzék).

4 Musztafa és Ali Amin a modern arab újságírás atyáinak tartják. Nagypjuk a híres egyiptomi nacionalista vezető, Szaad Zaglúl pasa. Az újságírás mellett a két testvér érdeme volt az is, amikor bemutatták az anyák napiát egy 1947-ben megjelent könyvükben. Erőfeszítéseinek köszönhetően a jeles alkalmat az arab világban először Egyiptomban ünnepelték meg 1956-ban, ami azóta elterjedt a többi arab államban is.

5 Ali Amin Júszuf (1914–1976) ismert egyiptomi újságíró. A Kairói Amerikai Egyetemen tanult, majd 1931–1936 között mérnöki tanulmányokat folytatott Angliában. 1941-ben az élelmiszerügyi miniszter irodavezetője, 1942-ben a közlekedési és pénzügyminiszter irodavezetője volt. 1962-ben ő volt a *Dár al-Hilál* igazgatói tanácsának elnöke, és 1964. április 18-tól az *Ahbár al-Júm* főszerkesztője.

6 Musztafa Amin Júszuf (1914–1997) liberális, ismert és népszerű egyiptomi újságíró, író és regényíró. A kairói és georgetowni egyetemeken politológiát tanult. Államtudományi diplomájának megszerzését követően 1927-ben kezdődött újságírói karrierje, majd 1938-ban hetilapszerkesztő lett. Több olyan egyiptomi napilapnak és magazinnak dolgozott, mint a *Rúzá al-Júszuf* vagy az *Ahír Szaa, al-Isznain*.

7 Mohamed Anvar asz-Szádát (1918–1981) Egyiptom harmadik elnöke (1970–1981). Oszlopos tagja volt az egyiptomi Szabad Tisztek (katonai) Mozgalmának, amely az 1952-es forradalomban megbuktatta Fárúk egyiptomi királyt.

Az *al-Kudsz al-Arabi* jelentése: az arab Jeruzsálem. Arab nyelvű, független pánarab napilap, amely nyomtatott és internetes formában egyaránt megjelenik. 1989 áprilisában alapították Londonban. Az egyik legelterjedtebb arab újságnak tekinthető napjainkban, webhelyén a bejegyzéseket naponta százezrek követik nyomon világszerte.

A *Szabáh al-Hajr* „jó reggelt”-et jelent. Egy egyiptomi hetilap, melyet a Rúzá al-Júszuf alapítvány adott ki. Első főszerkesztője Ahmed Bahaa-ed-Dín⁸ volt, aki a legfiatalabb egyiptomi főszerkesztők közé tartozott Musztafa és Ali Amín után. Első száma 1956. január 17-én került kiadásra az azóta elhíresült szlogenjével: „*A fiatal szíveknek és a felszabaduló elméknek.*”

A Rúzá al-Júszuf népszerű egyiptomi heti magazin. Rúzá al-Júszuf⁹ egyiptomi színésznő alapította, első száma 1925. október 26-án jelent meg. A szerkesztőséget a színésznő fia, Ihszán Abdel-Kuddúsz¹⁰ író vezette. A folyóirat eleinte kulturális és irodalmi kiadvány volt, 1928-ra azonban politikai folyóirattá alakult át. Mai napig létező magazin (*Goldschmidt – Johnston* 2003, 342).

A *Fikr* sokszínű kulturális és interaktív magazin. A szaúdi negyedéves magazin elsősorban a kultúrával, irodalommal, művészettel és civilizációkkal, valamint az arab és az idegen nyelvű könyvkritikákkal foglalkozik. Híres arab írók, kutatók és egyetemi tanárok tartoznak a magazin csapatához.

A szaúdi tulajdonban lévő híres *al-Arabíja* pánarab televíziós hírcsatorna. Az arab–angol–perzsa–urdu négy nyelvű webhelyét naponta százezrek nézik. A televízió állandóan frissülő honlapján naprakész hírek és elemzések olvashatóak.

Az *ad-Dzsazíra* („A sziget”) a katarai kormány tulajdonában lévő pánarab dohai központú televíziócsatorna, amely 1996-ban létesült. Világszerte számos nyelven sugároz adásokat. Híressé vált arról is, hogy több háborúról (Gázából, Irakból, Afganisztánból és Pakisztánból), illetve veszélyes forradalmi eseményekről (Egyiptomból, Tunéziából, Szíriából, Líbiából és Jemenből) egyenes adásban közvetített. Utóbbiak okán több tudósítója is életét veszítette a munkavégzés során. 1996-ban még csak napi 6 órás adásidővel jelentkezett, ami 1997-re már 12 órára emelkedett, 1999-től pedig már a nap 24 órájában sugároz. 2001-ben a rendkívül integrált és sok hírrel telített weboldala is elindult. Műsorán sokszor szerepeltek botrányos talkshow-k, amiért több ország kormánya be is tiltotta a csatornát.

⁸ Ahmed Bahaa-ed-Din (1927–1996) egyiptomi újságíró. *Szabáh al-Hajr* hetilap és az *al-Ahrám* napilap, illetve az *al-Arabi Kuvaiti* folyóirat volt főszerkesztője.

⁹ Rúzá al-Júszuf (1897–1958) híres színésznő és újságíró. Török eredetű családból származik és Libanonban született. Eredeti neve: Fátima.

¹⁰ Ihszán Abdel-Kuddúsz (1919–1990) híres arab, nemzetközileg is elismert újság- és regényíró. A legtöbb művét több idegen nyelvre lefordították. Apja Mohamed Abdel-Kuddúsz, egyiptomi színész és dramaturg volt.

Kik írtak elemzéseket és véleményezéseket az '56-os forradalomról?

Az arab világban mind ez idáig nem látott napvilágot olyan önálló könyv, amely ki-mondottan az '56-os magyar forradalommal foglalkozna. Ezzel szemben elég sok újságcikk és -sorozat jelent meg a nemzetközileg is ismert nagy horderejű magyar-orosz eseményekkel kapcsolatban olyan arab írók és újságírók tollából, akik között számos igen kiemelkedő és ismert személy szerepel.

Mohamed Haszánejn Hejkel (1923–2016) az egyik legismertebb egyiptomi és arab újságíró, egyben Násszer¹¹ egyiptomi elnök közeli barátja volt, aki tizen-hét évig látta el a kairói *al-Ahrám* napilap főszerkesztői tisztét. Diplomáját a Kairói Amerikai Egyetemen szerezte. A második világháború alatt újságíróként dolgozott a brit kézben lévő *Egyptian Gazette*-nél. A *The Washington Post* szerint Hejkel volt „Egyiptom hangja [...] ablak egy titkos rezsimen”. Hejkel gyakran utazott közel-keleti országokba, hogy beszámoljon a konfliktusokról. 1951-ben kezdődött barátsága Násszer elnökkel, ami utóbbi élete végéig tartott. Támogatta Násszer pánarab eszméit, belépett az Arab Szocialista Unióba. 1957–1974 között heti cikkben számolt be az államfő bel- és külpolitikájáról *bi-Szaráha* (Őszintén szólva) címmel. Az általa megreformált *al-Ahrám* az arab világ egyik legfontosabb újságjává vált. 1970-ben pár hónapig kulturális miniszter is volt. Elítélte a diplomáciai tárgyalásokat Izraellel, az *al-Ahrám*ban kritizálta Szádátot, Násszer utódját, amiért 1974-ben elbocsátották főszerkesztői posztjáról. Bár csak egy hónapot töltött börtönben, Hejkel innentől kezdve szabadúszó újságíróként tevékenykedett. Számtalan könyvet és cikket jelentetett meg politikai és történelmi témákban. 2007–2008-ban a katarai pánarab *ad-Dzsazíra* csatornáján tartott előadássorozatot. Előadásaiban újságírói tapasztalatairól, történelmi eseményekről és politikáról beszélt.¹²

11 Gamál Abden-Násszer (1918–1970) az Alexandria melletti Bakos körzetben született. Ő volt az egyik legismertebb és legkarizmatikusabb arab politikus, az Egyiptomi Köztársaság második elnöke. 1937-ben iratkozott be a Katonai Akadémiára, ahol tanulmányai után tisztté avatták. Szolgált Egyiptomban, Szudánban és Palesztinában. A Szabad Tisztek Mozgalom vezető alakja volt. Az 1953–1954 közötti időszakban miniszterelnök-helyettes volt, majd miniszterelnök és köztársasági elnök 1956. június 23-tól 1970. szeptember 28-ig. Az arab nacionalizmus egyik prominens képviselője volt az 1950-es és az 1960-as években és az el nem kötelezettek mozgalmának egyik fő szervezője.

12 Az életrajzi bibliográfia a *Kutatási lehetőségek* című program keretében készült Juhász Zsófia tollából.

Mohamed Haszánejn Hejkel és Násszer egyiptomi elnök

Anisz Mohamed Manszúr (1924–2011) egyiptomi és közel-keleti író, újságíró, filozófus és asz-Szádát elnök barátja volt. 1947-ben diplomázott filozófia alapszakon a Kairói Egyetemen. Az *al-Aszász* (Az alap) újságnál kezdte újságírói pályáját, amely mellett olyan lapoknak is dolgozott, mint például a *Rúza al-Júszuf* és az *al-Ahrám*. Arab, angol, francia, olasz, görög és héber nyelven is beszélt, így fordítói tevékenységeket is ellátott az *al-Ahrámnál*. Ezek főként rövidebb novellák és versek voltak. 1970–1976 között az *Ahir Száa* (Az utolsó óra) egyiptomi magazin főszerkesztőjének nevezték ki, majd 1976-ban az *October* főszerkesztője lett. Több mint 177 könyvet adott ki különböző témákban (utazás, filozófia, politika), melyek egy részét lefordították francia, holland és orosz nyelvre. Körülbelül 200 német, francia és angol novellát és 24 darabot fordított le arabra, valamint 15 vígjátékot és további 12 televíziós drámasorozatot is írt. Leghíresebb műve a *awla al-ālam fi 200 yawm* (200 nap alatt a világ körül), melyben bemutatja az 1960-as évek elején tett világgörülmeutjét. A könyv részletesen ismerteti az általa meglátogatott országok – köztük India, Japán és az Egyesült Államok – számos érdekességét és hagyományát, valamint a Dalai Lámával való találkozását (Venczkó 2021, 71–72).

Anisz Manszúr és Szádát egyiptomi elnökök

Atta Abdel-Vaháb (1924–2019) iraki diplomata, az utolsó iraki király személyes titkára, író és műfordító. 1944-ben diplomázott a Bagdadi Egyetem jogtudományi karán. 1950–1955 között az ENSZ bagdadi képviselőjének tagja volt. 1955-től a bejrúti iraki nagykövetség első titkára, majd 1957-től II. Fejszal¹³ iraki király személyi titkára lett. 1958-tól ügyvédi munkát vállalt Bagdadban, majd az 1968-as puccsot követően Londonba távozott. Az új iraki vezetéssel nem volt jó a viszonya. Testvérét, Zaki Abdel-Vaháb minisztert letartóztatták és kivégezték. Attát egy kuvaiti látogatása során az iraki hírszerzés elrabolta és Irakba vitte, ahol kémkedéssel vádolták meg és halálra ítélték. Öt évig várta a kivégzését a cellájában. Büntetését később életfogytig tartó szabadságvesztésre változtatták, majd 13 év után szabadon engedték. 2009-től az ammáni házában szervezett irodalmi szalont, amely egy aktív, irodalombarátokból álló közösség volt. Virginia Woolf¹⁴ számos könyvét lefordította, amelyek

13 II. Fejszal (1935–1958) Irak királya (1939–1958) és a Hásimita-dinasztia tagja volt. 1953-ban került hatalomra, a köznépkörében élvezett népszerűsége ellenére azonban csekély politikai befolyással bírt. Döntéseire leginkább a régens és *Núri al-Szaid* gyakorolt döntő befolyást, akiknek komoly szerepe volt emiatt az Irak–Jordán Arab Unió létrejöttében 1958. február 14-én. Válaszként *Abdel-Karím Kászim* ezredes vezetésével az iraki hadsereg 1958. július 14-én államcsínyt hajtott végre. Az összeesküvők még aznap az iraki Hásimita-család szinte összes tagjával együtt őt is kivégezték (Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar – Prantner 2021a, 116).

14 Virginia Woolf (1882–1941) világhírű brit regényíró, kritikus és feminista, a 20. századi irodalom egyik főalakja.

közül kiemelkedik: *A hullámok*¹⁵, *Az évek*¹⁶, *Flush*¹⁷, *Mrs. Dalloway*¹⁸ stb. (Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar 2021a, 76).

Atta Abdel-Vaháb

Házim Szágíja (1951–), libanoni újságíró, kritikus és politikai elemző. Az arab nyelvű *al-Haját* (Az élet) című londoni újság egyik szerkesztője, 1974–1988 között pedig a libanoni *As-Safir* napilap munkatársa volt. Jelenleg Bejrútban él. Az egyik leghíresebb, egyben a legvitatottabb arab írónak tekinthető (Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar – Prantner 2021b, 140).

Házim Szágíja

Mohamed Údah (1920–2006) egyiptomi író és újságíró. Az arab kultúra Gandhijának nevezik. Ő az egyetlen egyiptomi értelmiségi, akit Fárúk király¹⁹, Abden-Násszer és Szádát is börtönbe zárt, mert mindvégig védte az elveit és meggyőződését. Fontos történelmi eseményeknek volt tanúja több mint 60 évnyi munkássága alatt. Ő volt az az egyiptomi újságíró, aki a legnagyobb hatású, egyben a legszomorúbb kétoldalas arab cikket írta Nagy Imrével kapcsolatban a *Szabáh al-Hajr* lap 1958. július 13-i számában, *Jogtalanul meggyilkolták őt!*²⁰ címmel (Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar 2021b, 242).

15 Magyarul lásd: *Hullámok*. Ford. Mátyás Sándor. Budapest: Európa, 1978.

16 Magyarul lásd: *Évek* 1–2. kötet. Ford. Hevesi András, bev. Schöpflin Aladár. Budapest: Franklin, 1940., valamint: *Az évek*. Ford. Tandori Dezső. Budapest: Európa, 2006.

17 Magyarul lásd: *Flush*. Regény. Ford. Rónay György. Budapest: Révai, 1947.

18 Magyarul lásd: *Mrs. Dalloway*. Ford. Tandori Dezső. Budapest: Magyar Helikon – Európa, 1971.

19 Farúk (1920–1965), trónörökös, majd egyiptomi király (1936–1952).

20 Nagy Imre tragikus sorsára utal a cím.

Mohamed Údah

Mohamed Dzsálál Kisk (1929–1993) egyiptomi muszlim gondolkodó, újságíró és író. 1951-ben, még az egyiptomi monarchia fennállásának idején az elsők között követelte a köztársaság létrehozását, a Szezi-csatorna államosítását, valamint a külföldi monopóliumok felszámolását. 1962-ben cikksorozatot írt *Konfliktusunk a kommunistákkal* címmel, amelyre a szovjet pártlap, a *Pravda* támadóan reagált: „Dzsálál Kisk írásai az egyiptomi sajtóban ártnak a Szovjetuniónak.” Ennek következtében az 1964–1967 közötti években eltávolították az újságírás területéről, nem jelenhetett meg tőle semmi. Az 1970-es években Bejrútban élt a családjával, ahol újságíróként dolgozott az *al-Havádisz* (Incidensek) libanoni újságnál. Pályafutása során tizenhárom iszlám témájú és öt kommunista jellegű könyvet jelentetett meg.

Az arab média vélekedése a magyar forradalomról

A nyomtatott sajtó és a tévécsatornák szerepe fokozatosan megnőtt az elmúlt században, az emberek nagy része elsősorban e két forrásból tájékozódott a szűkebb és tágabb környezetükben zajló eseményekről, illetve az ezekről alkotott különböző véleményekről (Abdallah Abdel-Ati Abdel-Salam Mohamed 2015, 107). Az arab sajtó alaposan foglalkozott az 1956-os magyar forradalom megítélésével is, és az elmúlt évtizedek folyamán többször is megemlékeztek arról.

Az 1956-os magyar forradalom a szuezi válsággal egy időben bontakozott ki. Habár utóbbira az arab média nagyobb figyelmet fordított, ennek ellenére az újságok mégis gyakran tudósítottak a magyar eseményekről (Abdallah, Abdel-Ati Al-Naggar – Prantner, 2021c, 121–141). Így röviden beszámoltak a fejleményekről és néhány ritka esetben még véleményt is nyilvánítottak. Az arab média a forradalom leverése után is csak az ismételt szovjet fegyveres beavatkozásról, Nagy Imre miniszterelnöknek a világ népeihez intézett beszédéről, Magyarországnak a Varsói Szerződésből való kilépési kísérletéről és Kádár János első titkár „ellenforradalmi” kormányának felállításáról tájékoztatta a tömegeket (J. Nagy 2017, 56–57). Az események első visszatekintő értékelései visszhangozták azt a széles körben elterjedt nézetet, amely bizonyos összefüggéseket látott a magyarországi események és a közel-keleti fejlemények között. Például a *Szabáh al-Hajr* [A Reggel] című tunéziai újság november 7-én megjelent, „Magyarország drámája” című cikke azt a meggyőződést fogalmazta meg, hogy „az Egyiptommal szembeni brit és francia agresszió bátorította az oroszokat a magyar felkelés leverésére” (J. Nagy 2017,

57). Ez a gondolat és az a tény, hogy a magyar forradalmárok ugyanúgy harcoltak nemzeti függetlenségükért, mint Egyiptom, a kairói politikai döntéshozókat rendkívüli óvatosságra készítette, amint azt az a magánbeszélgetés is mutatja, amelyben Khaled Mohieddin, az *Al Messa* [Az Este] című esti újság főszerkesztője kijelentette, hogy a magyar események „még tartózkodóbbá tették [az egyiptomi vezetést] a Szovjetunióval szemben, de bizonyos fokig fájtak nekik a magyar események, mert a Szovjetunió ellen emelt nyugati vádak megnehezítették a Szovjetunióval való együttműködést” (J. Nagy 2017, 57).

1956. november 5-én Nyikolaj Bulganyin szovjet miniszter levelet intézett Izrael, Anglia és Franciaország miniszterelnökeihez, amely azonnali hatással volt nemcsak a szuezi konfliktus alakulására, hanem a magyar forradalom megítélésére is. Az egyiptomi közvélemény szemében a tűzszünet aláírása egyszerre volt bizonyíték Moszkva és Oroszország mint nagyhatalom megkérdőjelezhetetlen tekintélyére, valamint Egyiptom és az arab nacionalizmus melletti demonstratív kiállás. Mindennek köszönhetően népszerűsége az egyiptomi lakosság körében az egekbe szökött, míg a Nyugat tekintélye mélypontra zuhant, aminek az lett a következménye, hogy az emberek a szocialista országok felé fordultak az események „hiteles” híreért és értelmezéséért, és figyelmen kívül hagyták a nyugati média tudósításait. Azt, hogy Egyiptom a moszkvai és pekingi rádióállomások arab nyelvű adásait részesítette előnyben, bizonyítja, hogy Nagy Imre miniszterelnök és társainak elrablása a jugoszláv követségről csak rövid és átmeneti epizódot gerjesztett az egyiptomi közvéleményben, ugyanakkor az ország magyar és szovjet kapcsolataira nem gyakorolt tényleges hatást. Mindazonáltal az incidens heves vitát váltott ki a különböző arab országok médiafórumain, amelyek gyakran a maguk sajátos szemszögéből és teljesen eltérő okokból eredőnek értelmezték az eseményeket. Az *ad-Dzsumhúríja* című egyiptomi lap például úgy értelmezte Nagy Imre semlegességi nyilatkozatát, hogy Magyarország a szuezi válság közepette elhagyja Egyiptomot.

Más indítatásból a Maghreb-országok újságjai erősen kritikusan viszonyultak a magyarországi eseményekhez. A *La Vigie Marocaine* [A marokkói Figyelő] című lap az indiai elnök, Jawaharlal Nehru vonatkozó nyilatkozatának közlése mellett odáig ment, hogy „gyalázatos tettként” ítélte el a magyar politikusok elrablását. Az *Al-Watan* című tunéziai lap szintén a franciák által bevezetett újabb politikai manőverként értelmezte az eseményeket, és az 1956. október 22-i elrablási kísérletüket, amikor a francia légierő gépei váratlan leszállásra kényszerítették a marokkói Air Atlas légitársaság Rabatból Tuniszba tartó járatát. A leszállást követően őrizetbe vették az Algériai Nemzeti Felszabadítási Front öt vezetőjét, akik a fedélzeten Tunéziába utaztak abban a reményben, hogy az algériai fegyveres konfliktust lezáró kompromisszumról tárgyalnak (J. Nagy 2014, 176). A maghrebi lapok folyamatosan tükrözték a különböző magyarországi események iránti érdeklődésüket, amely a szabadságharc vérfürdője után sem szünetelt. Míg a többi arab lap hallgatott, vagy legalábbis távolságot tartott a Kádár-rezsim politikájától, addig a marokkói és tunéziai lapok élesen elítélték Nagy Imre elrablását.

Ahogy teltek a hónapok, a különböző arab médiatermékek nyílt és egyre növekvő tiszteletet mutattak a Szovjetunió iránt, ami nemcsak az Egyiptommal való szolidaritásból, hanem a rosszul időzített Eisenhower-doktrinából, a Szíria iránti

demonstratív támogatásból és a Nyugat közömbösségéből az Algériában tomboló konfliktusok iránt is eredt. Természetesen ezek a tényezők nagyban befolyásolták az arab média megítélését a magyar eseményekről, különösen azután, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsa napirendjére tűzte a „magyar kérdést”. Ekkorra a szíriai sajtó tartalma és hangvétele szinte teljesen visszhangozta a keleti blokk sajtóorgánumait, sőt az *Al Joumhouria* című újság „A magyar dráma és mi” című cikkében odáig ment, hogy a hidegháború kontextusába helyezve a Vörös Hadsereg magyarországi vérfürdőjét, valamint az algériai háború és a palesztinai konfliktus arab áldozatainak felemlegetésével igazolta azt: „Bármilyen barbárak is a Szovjetunió tettei, semmiben sem különböznek attól, amit a Nyugat tesz gyarmatain és a nyugati katonai megszállás alatt álló országokban. Ha a Szovjetunió tízezer ártatlan embert ölt meg azért, mert a szabadsághoz való jogot követelték Magyarországon, akkor Franciaország százezreket ölt meg Algériában, és még mindig folytatja a mészárlást, és a Szovjetunió által Magyarországon megöltöket soha nem szabadna összehasonlítani azzal a számtalan palesztin emberrel, akik a hazájukért haltak meg, amelyet a cionisták Amerika beleegyezésével követeltek maguknak.” (J. Nagy 2017, 61). A *Szabáh al-Hajr* című újság hasonlóan vélekedett „Miért Magyarország és nem Algéria?” című cikkében, amely így szól: „Nem értem, hogy az ENSZ miért tett közzé ilyen terjedelmes jelentést Magyarországról, és miért nem tett közzé semmit Algéria ügyeiről. Az ENSZ-nek Algériába is ki kellene küldenie egy bizottságot” (J. Nagy 2017, 61). Itt valóban felhívták a figyelmet az algériai atrocitásokra, és panaszkodtak arra, hogy a Nyugat és az ENSZ nem ugyanolyan ütemben és szigorral lép fel. A magyar esetet arra használják, hogy más – talán hasonló – kortárs, még nagyobb tömegeket érintő problémákra mutassanak rá.

Természetesen a fent idézett kijelentések nem kerültek el a magyar sajtó figyelmét sem, amely mintha élvezettel tette volna hozzá a Nyugat intézkedéseinek bírálatához, hogy „például az egyiptomi ‚Al-Ahram’ kifejtette, hogy a magyar ellenforradalmi puccsot és a szuezi agressziót ugyanazok az erők készítették elő, és most ugyanezek az erők az úgynevezett ‚magyar kérdést’ arra használják fel, hogy eltereljék a világ figyelmét az algériai imperialista atrocitásokról, valamint a nyugati hatalmak között dúló konfliktusokról” (Gimes 1957, 2).

A *Rúza al-Júszuf* heti magazin 1958. június 23-i számában a magyar „lázadásról” jelent meg egy cikk, amelynek hangvétele a Szovjetunió álláspontját támogatta: „Majdnem két évvel ezelőtt forradalom tört ki Magyarországon. A magyar kormány²¹ segítséget kért a szovjet kormánytól a lázadás leveréséhez, mert külföldi szervek fegyvereket és segítséget nyújtottak a lázadóknak, Amerika pedig tiltakozott az orosz beavatkozás ellen. Az Egyesült Államok minden propagandafegyvert felhasznált és az Egyesült Nemzetek Szervezetéhez fordult a beavatkozás elítélése érdekében. Nagy példányszámban publikált kiadványokat ebben a szellemben. Az ösz-

21 A cikk egyiptomi írója itt az 1956. november 4-én Szolnokon megalakult első Kádár-kormányra utal, amelynek tagjait a szovjetek jelölték és nevezték ki. Eleinte egyfajta ellenkormányként funkcionált a harmadik Nagy Imre-kabinettel párhuzamosan, megbízás nélkül. A tényleges hatalmat csak a Vörös Hadsereg magyarországi inváziója után vette át az országban, az eskütételére pedig hivatalosan csak november 7-én került sor.

szes amerikai és nyugat-európai rádió a forradalmárokhöz szólt, bátorította, illetve lázadásra buzdította őket. [...] Amerika úgy vélte, hogy Mindszenty József érsek²² fellépése határozott bizonyíték arra, hogy a magyar kormányt az egész magyar nép gyűlöli.²³ Az érsekkel történekből legendákat szöttek, melyek a mai napig tartják magukat.” (*Rúza al-Júszuf* 1958, 5)

A fenti cikkekre egy meglehetősen erős válaszreakció érkezett egy elemzés formájában az ország egyik legismertebb újságírójának tollából alig másfél hónappal annak megjelenése után. Mohamed Údah, aki többször is nyíltan kifejezte szimpátiáját a magyar forradalom és annak vezetője, Nagy Imre iránt, a *Rúza al-Júszuf* sajtóalapítványhoz tartozó *Szabáh al-Hajr* 1958. július 13-i számában a nyugati államok mellett már a magyar baloldali politikai elit elhibázott politikáját is egyaránt felelőssé tette a történektért: „Mindannyian együttérzésünket fejeztük ki a magyar forradalommal, és teljes meggyőződéssel úgy gondoljuk, hogy az imperialisták felelőssége nagyobb a vérontásban, mint a Magyar Kommunista Pártnak²⁴, melynek vezetői és a nép között megszakadt a kapcsolat. A Rákosi Mátyás és Gerő Ernő által vezetett Magyar Kommunista Párt vezetősége nem vette figyelembe a munkásosztály, a parasztok és az értelmiség érzéseit, valamint súlyosan megsértette a törvény szentségét.” (*Szabáh al-Hejr* 1958, 38)

A *Rúza al-Júszuf* 1959. február 23-i száma a kairói magyar nagykövettel közölt interjút „A magyar nagykövet védekező kijelentése” címmel. Az antiszemita felhangoktól sem mentes írásban már megfigyelhető volt egyfajta bünbakképzés a felelősség áthárítására, amikor az interjú elsősorban a magyar forradalomra, illetve a zsidóknak az abban játszott állítólagos szerepére fókuszált: „[...] akik az 1956-os események után Izraelbe vándoroltak áruelők, akik összeesküvést szöttek, és polgárháborút szítottak Magyarországon.”²⁵ Ezek a zsidók az osztrák határon keresztül

22 Pontosabban Mindszenty (1942-ig Pehm) József hercegprímás, esztergomi érsek, bíboros.

23 Az egyiptomi szerző vélhetően itt Mindszenty ikonikus beszédére utalt, amely 1956. november 3-án 20 órakor hangzott el a Szabad Kossuth Rádióban. A bíboros a magyar néphez intézett, azóta sok vitát kiváltott rádiószózatában több más mellett hangsúlyozta, hogy „tudja meg mindenki az országban, hogy a lefolyt harc nem forradalom volt, hanem szabadságharc. 1945-től egy veszített, számunkra céltalan háború után, erőszakkal épült ki az itteni rendszer, amelynek örökösei most a tagadás, megvetés, undor és elítélés izzó bélyegét ütik annak minden porcikájára. A rendszert az egész magyar nép söpörte el. [...] A világon páratlan szabadságharc volt ez, a fiatal nemzedékkel népünk élén.” A beszéd elhangzásáról és annak tartalmáról másnap több napilap is beszámolt. A szöveget apróbb pontatlanságokkal később New Yorkban és München is kiadták 1957-ben (Gianone 2021).

24 Pontosabban Magyar Dolgozók Pártja (MDP). A szélsőbaloldali párt 1948. június 12-én jött létre a Szociáldemokrata Párt és a Magyar Kommunista Párt egyesülésével, utóbbi dominanciája mellett. Az új pártformáció rövid idő alatt egyeduralgoddá vált a magyar belpolitikai életben és egyedüli pártként működött az 1956-os forradalomig. Hivatalosan 1956. október 31-én feloszlásra került, azonban már másnap Magyar Szocialista Munkáspárt elnevezéssel újjáalakították, és állampártként funkcionált az 1989-es rendszerváltás időszakáig.

25 Magyar történészek – például Eörsi László vagy Lénárt András – között széleskörű az egyetértés arra vonatkozóan, hogy az 1956-os magyarországi eseményeknek nem volt semmilyen zsidó narratívája. A forradalomban és a szabadságharcban a zsidó származásúak egyéni meggyőződésük, és

tudtak elmenekülni Magyarországról, körülbelül 25 ezren²⁶ voltak.” (*Rúza al-Júszuf* 1959, 8–9)

Az arab újságok közül az *al-Ahrám*, az egyik legnagyobb *arab napilap* ellenben összességében dicséretes és professzionális hozzáállást képviselt, amikor a legtöbbször és a legpontosabban írt az '56-os forradalom napjairól. A forradalmat követő években megjelent elemzések szintén megértőek és jelentősek. Az 1959. január 3-i lapszámban Mohamed Haszánejn Hejkel néhány egyszerű és igen kifejező szóban, lényegre törően és bölcsen foglalta össze a magyar eseményeket: „Ha továbbra is marad a hidegháború, a nagyhatalmak közti csatákban minden egyes lépés, legyen az győzelem vagy vereség, kizárólag a ‚kis államok‘ halottjainak számában mérhető. Ki fizette meg a hidegháború halálos áldozatainak árát Magyarországon? Amerika, aki minden erővel támogatta és segítette a forradalmat, nem fizetett semmilyen árat. Oroszország, aki leverte a forradalmat, nem fizette meg az árat. Csak a magyar nép fizette meg az árat, és csak a magyar területek szenvedtek el elképzelhetetlen szörnyűségeket és nehézségeket amiatt, hogy küzdőtérre váltak a két nagy hatalmú szörnyeteg között. A küzdőtérre alakult kis országok olyanok, mint a labda, amelyet a focipályán ide-oda rúgnak a játékosok.” (*Al-Ahrám* 1959, 1)²⁷

Hejkel értékes cikke után azonban talán politikai okokból, talán az azt követően bekövetkezett számtalan fontos arab esemény miatt kevesebb írás jelent meg az arab sajtóban a magyar forradalomról. Ám a 2000-es évek elején megújult az érdeklődés az '56-os forradalom iránt.

2004. november 4-i elemzésében az *ad-Dzsazíra* arab televízió hangoztatta, hogy „A szovjet kormány a lehető legnagyobb katonai erőszakot alkalmazta e felkelés letörésére, amely a Szovjetunió és az Egyesült Államok közötti hidegháború fellángolása alatt tört ki. A szovjet beavatkozás következtében több ezer magyar ember vesztette életét, ráadásul több mint kétszázezren hajléktalanná váltak, és Lengyelországba²⁸ menekültek. [...] 1956. november 4-én újból beavatkoztak a

---

nem a hitközösséghez való tartozásuk alapján kötelezték el magukat a szembenálló oldal valamelyike mellett. Utóbbi különösen amiatt lényeges, mivel a fent idézett cikk elfogultan azt sugallja, hogy a zsidó származásúak csak a forradalmárok között voltak, miközben nagyvonalúan „megfeledekzik” a kommunista rendszer elkötelezett híveiről, akik akkor például a pártvezetésben foglaltak helyet vagy az állambiztonsági szervek állományában szolgáltak.

26 Pontosabban az 1956 után Magyarországról emigrált mintegy 200 000 fő közül körülbelül 20 000 fő volt zsidó származású. A kimagaslóan magas, 10%-os arány egyik legfőbb oka az az Izraellel 1957-ben kötött megállapodás volt, amelynek értelmében a zsidó állam elismerte a külpolitikailag elszigetelődött Kádár-rendszert és a legmagasabb szinten létesített vele diplomáciai kapcsolatot a magyar zsidóság szabad kivándorlásának engedélyezéséért cserébe. Habár az egyezség alig pár hónapig volt érvényben, ennek ellenére magyar részről igyekeztek azt „agyonhallgatni”, különösen egy olyan arab állam sajtójában, amellyel igyekeztek dinamikus kapcsolatokat kiépíteni, valamint amelyeknek a kollektív tudatában még élénken élt az alig két és fél évvel korábban Izraeltől elszenvedett megsemmisítő katonai vereség emléke.

27 Magyarul lásd: Abdallah Abdel-Ati Abdel-Salam Mohamed Al-Naggar 2017, 95–106.

28 Pontosabban a menekültek Ausztria és Jugoszlávia irányában hagyták el tömegesen Magyarországot 1956. november közepéig, amíg a határokat ismét le nem zárták.

szovjetek. 1957 januárjára²⁹ a Szovjetunióknak sikerült új magyar kormányt felállítania, megállítva minden olyan reformkísérletet, mely Magyarország felszabadítását célozta a szovjet irányítás alól. Ez a felkelés nem az egyetlen volt a szovjet befolyás ellen a kelet-európai országokban, az 1960-as években hasonló felkelés történt Csehszlovákiában, »prágai tavasz« név alatt, amelyet a szovjet erők ugyanúgy felszámoltak.³⁰

A magyar forradalom 50. évfordulójának alkalmából, 2006. október 23-án, az amerikai pénzből finanszírozott, arab nyelvű *Radio Sawa* (Együtt Rádió) révén az arab közvélemény jó része arabul ismerte meg az Amerikai Egyesült Államok elnökének, George Bushnak az ösztönző és harcias nyilatkozatát az 1956-os forradalommal kapcsolatban: „A magyar demokrácia története jól példázza a szabadság diadalát a zsarnokság felett. A magyar nép 1956 őszén változást akart, több tízezer diák, munkás és más állampolgár bátran vonult végig az utcákon, követelve a szabadságot. Noha szovjet harckocsik kegyetlenül eltiporták a magyar felkelést, a szabadság vágya tovább élt, és 1989-ben Magyarország lett az első olyan kommunista ország Európában, amely végrehajtotta az átmenetet a demokráciába.”³¹

2006. december 25-én az *al-Baján* napilap cikke szintén szimpátiát keltett az arab olvasóközönség körében, különösen miután a lap részletezte a forradalom emberveszteségeit. Utóbbival kapcsolatban kiemelte, hogy az 1956-os forradalom sebesültjeinek száma meghaladta a húszezret, többeket pedig kivégeztek³², köztük Nagy Imrét is, miután a fegyverek 1956. november 10-én elhallgattak. A cikk szerint – tévesen – az utolsó halálos ítélet végrehajtására 1958-ban került sor.³³ Helyes ugyanakkor az a megállapítása, hogy körülbelül kétszázezer ember távozott külföldre a forradalom leverése után.³⁴

2015. május 10-én a *Fikr* szaúdi magazin közölt egy elég hosszú, semleges hangvételű cikket „Budapest: a Duna gyémántja” címmel. A jól megírt és szépen összeállított cikkből világosan kiderül, hogy bár a szocialista időszak elég régen véget ért, de Magyarországon még vannak erős lenyomatai. A lap szerint Budapest igyekezett elfelejteni kommunista múltját, aminek jeleként többek között megváltoz-

29 1957-ben nem lépett hatalomra új magyar kormány. Valószínű, hogy az elemző az 1958. január 28. – 1961. szeptember 13. közötti időszakban Münnich Ferenc (1886–1967) által vezetett kormányra gondol. Említésre méltó, hogy az első Kádár-kormány 1956. november 4. – 1958. január 28. között volt hatalmon.

30 <http://www.al-jazirah.com/2004/20041104/xh9.htm> (Letöltve: 2022.03.08.)

31 <https://bit.ly/3Mb6XNg> (Letöltve: 2022.03.08.)

32 A jelenlegi kutatások alapján az 1956-os forradalmi események megtorlásaként összesen 277 embert akasztottak fel 1956 és 1961 között. Közülük 115 főre a katonai, míg 162 személy esetében a polgári bíróság mondta ki a legsúlyosabb ítéletet (Kisnémet 2015, 113).

33 Pontosabban az utolsó halálos ítéletet Nickelsburg László (1924–1961) műszeresen hajtották végre 1961. augusztus 26-án, aki a Baross téri csoport vezetője volt az 1956-os események idején. Mellette, még ugyanazon napon korábbi időpontjában kötél általi halált halt Hámori István (1917–1961) filmes és Kovács Lajos (1927–1961) vágár, akik szintén a Baross téri csoport tagjai voltak (László 2011).

34 <https://www.albayan.ae/paths/books/2006-12-25-1.968748> (Letöltve: 2020.09.29.)

tatta számos utca nevét, eltávolította az ezzel a korszakkal kapcsolatos szobrokat, és modernizálta a fővárost. A közelmúlt nyomai azonban még mindig jelen vannak: az egykori titkosrendőrség székhelye múzeummá alakult Terror Háza néven, ahol bemutatják a legdurvább sztálini kínzási módszereket és eszközöket; a Buda külterületén elhelyezkedő Memento Parkban mind régi, mind modern, de a szocialista korszakra emlékeztető szobrokat és emlékműveket helyeztek el, köztük a Sztálin-szobor lábát.³⁵ Megállapítja ugyanakkor, hogy a Vörös Hadsereg 1945-ös győzelmének emlékére állított szovjet hősi emlékmű a helyén maradt a Szabadság téren, míg a Parlament épületével szemben áll Nagy Imre szobra.³⁶ A magyar vendéglátásra kitérve említést tesz a *Bambi eszpresszóról is, ami* a cikkíró szerint az 50 évvel korábbi megnyitása óta³⁷ őrzi külső és belső megjelenését, a jellegzetes, piros színű berendezést. Hangsúlyozza, hogy látogatása idején nagyon népszerű hely volt, amit azzal magyarázott, hogy szerinte az emlékezteti a magyarokat a kommunista korszak pozitív aspektusaira, azaz a munkahelyek és a nyugdíjak biztonságára, az ingyenes oktatásra és a sok fogyasztási cikkre, amelyek akkoriban Magyarországot a keleti blokk „legvidámabb barakk”-jává tették.³⁸

Atta Abdel-Vaháb híres iraki diplomata és író gondolkodási módjában, politikai önmeghatározásában és egész életében igazi fordulóponttá vált a magyar forradalom: „1956-ban Magyarországon forradalom történt, és a szovjet hadsereg erőszakosan elnyomta azt. Akkor, az addig marxista gondolkodásom megrendült. A marxizmusnak a gyakorlatban való alkalmazásával kapcsolatos gyanúm és fenntartásom beigazolódott: az ifjúság romantikus elképzeléseiben ideálisnak tartott politikai rendszer a szememben elbukott, és már nem tartozott a jó világrendszerek közé” – fejtette ki meggyőződését 2015-ben (Atta Abdel-Vaháb 2015, 263).

2016. október 23-i számában az *al-Kudsz al-Arabi* hosszú és igen értékes véleménycikket adott közre az 1956-os forradalomról. A lap megerősítette, hogy „a magyar forradalmat a kommunisták közötti erős konfliktus és az abba való szovjet beavatkozás különböztette meg más esetektől. A Magyar Kommunista Párt elnöke³⁹ és volt miniszterelnök⁴⁰, Rákosi Mátyás a totalitárius sztálinista rendszer reprodukálásáról annyira híres volt, hogy 'Sztálin legjobb tanítványa'-nak nevezték. A Szovjet Kommunista Párt 1956-ban tartott XX-ik, Sztálin halála utáni első kongresszusa után azonban megerősödtek Magyarországon a Rákosi lemondását kö-

35 A Felvonulási téren állt Sztálin-szobrot az 1956-os felkelés során ledöntötte és elpusztította a tömeg. Csak a fent említett rész maradt meg belőle.

36 A szobrot 2019 májusában az Orbán-kormány áthelyeztette a Vértanúk teréről a Jászai Mari térre.

37 Egészen pontosan a Bambi eszpresszó (1027, Budapest, Frankel Leó út 2–4.) 1961. május 1-jén nyitott meg. Nevét az őzről és nem a korabeli kedvenc italmárkáról kapta.

38 https://www.fikrmag.com/article_details.php?article_id=49 (Letöltve: 2022.03.31.)

39 Pontosabban Rákosi Mátyás 1945–1948 között a Magyar Kommunista Párt főtitkára, 1948–1953 között Magyar Dolgozók Pártjának főtitkára, 1953–1956 között pedig a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének első titkára volt.

40 Pontosabban Rákosit az Országgyűlés 1952. augusztus 14-én választotta meg a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnökévé. Tiszteről szovjet nyomásra kellett lemondania 1953 júniusában.

vetelő hangok. Ezen a kongresszuson ugyanis Nyikita Hruscsov szovjet vezető⁴¹ beszédet tartott, melyben elítélte a személyi kultuszt és annak következményeit, valamint Sztálin és diktatúrájának bűncselekményeit. Amikor az összes hatóság, beleértve a biztonsági szerveket is, csatlakozott a Rákosi lemondását követelőkhöz Magyarországon, a moszkvai hatóságoknak nem maradt más választásuk, mint hogy nyomást gyakoroljanak Rákosira, hogy mondjon le⁴², és a Szovjetunióba távozzon, ahol haláláig, 1971-ig tartózkodott. Azonban ez sem eredményezett tényleges változásokat a magyar kormány politikájában és annak összetételében.”⁴³

2016. november 5-én Házim Szágija libanoni író, a *szaúdi al-Arabíja* televízió-nak írt cikkében azt állította, hogy a magyar forradalomnak és az eltiprásának egyik nagy horderejű jelentősége abban állt, hogy leleplezte a Szovjetunió igazi arcát. Moszkva nem nyitotta meg a szabadság és az emberi emancipáció kapuit, hanem „a keleti blokk országainak rendszerei közelebb állnak ahhoz, hogy modern rabszolgák⁴⁴ legyenek, amelyek megvetik az embert, és nem ismerik el a számára járó tényleges méltóságot.” Hozzáteszi a szerző, hogy ami a Kelet- és Közép-Európa országainak nemzeti szuverenitására vonatkozó állításokat illeti, azoknak nincs köze a valósághoz, és az önrendelkezés csak egy újabb illúzió volt, amelyet az ideológia és a propaganda keveréke állított elő. A magyar és a csehszlovák forradalom leverése a Szovjetunió és a keleti blokk lassú halálának két előjele volt. Ezek megmutatták e rendszerek bátortalanságát és azt, hogy képtelenek kielégíteni bármilyen reformigényt, bármennyire szerény is az, különösen, ha Moszkva stratégiai és geopolitikai befolyása következtében fenyegeti őket ennek az igénynek a kielégítése miatt. Azzal zárja szavait Házim, hogy „a magyarok szerepe ebben az eposzban, akárcsak a németeké, a csehszlovákoké és a lengyeleké, felejthetetlen és örökké emlékezetes marad.”⁴⁵

2018. október 25-én az *ahewar al-Mutamadin* (Civilizált kommunikáció) iraki honlapon közzétett elemző cikk szerint: „A forradalom Rákosi Mátyás önkényuralmi politikája és az általa vezetett szovjetbarát sztálinista Magyar Szocialista Párt (sic!) zsarnoki irányítása ellen robbant ki. E forradalom leleplezte a Szovjetunió akkori ellenforradalmi jellegét. [...] A kádári hatalomátvétel csak még több orosz tankot hozott be az elnyomás érdekében, de az oroszok és az általuk ellenőrzött és meg-

41 Hivatalosan a Szovjetunió Kommunista Pártjának első titkára.

42 Eltűzött az arab cikk szerzőjének azon fenti állítása, hogy a magyar hatóságok mindegyike szembefordult volna Rákosival. Az állítás vélhetően azon a Nyugaton is elterjedt, hivatalos magyar sajtóközleményen alapul, amely a leváltás valós háttérét elhallgatva Rákosi lemondatását egyszerűen a „nép akaratával” indokolta. Anasztasz Ivanovics Mikojan, a Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottsága Elnökségének tagja ugyanis 1956. július 17-én váratlanul érkezett meg Magyarországra, ahol gyakorlatilag tényként közölte Rákosi leváltását. A moszkvai direktívának megfelelően másnap a bukott pártvezető „egészségi állapotára” hivatkozva lemondott első titkári tisztéről az MDP Központi Vezetőségének ülésén, a rákövetkező napon pedig egy moszkvai gépen örökre elhagyta Magyarországot.

43 <https://bit.ly/3nrkxBT> (Letöltve: 2022.03.30.)

44 A keleti blokk rendszerei a szovjet vezetés rabszolgái.

45 <https://bit.ly/3ziy9SJ> (Letöltve: 2022.04.06.)

figyelt magyar bábok mindenütt ellenállást tapasztaltak.” Hozzáteszi az ismert politikai jellegű weboldal, hogy 1956 októberében és novemberében Magyarország olyan volt, mint Oroszország az 1905-ös és 1917-es forradalmak idején. Budapest új és halhatatlan névvel egészítette ki a világ harcos városainak listáját: neve Párizs, Petrográd, Canton, Madrid és Varsó mellé került.⁴⁶

2019. január 14-i számában az *al-Vatan* bahreini napilap összeköti a magyar forradalmat az utóbbi években kirobbant úgynevezett „Arab tavasszal”, és összehasonlítást tesz a két nagy esemény között. Leírja, hogyan játszanak a nagyhatalmak a kisebb országokkal, a politikai fogalmak használatára fókuszálva. Azt látja az öbölbeli lap, hogy: „a nagyhatalmak olyan politikai fogalmakat igyekeztek kitalálni, amelyeket hatalmas média- és politikai mechanizmusok útján értékesítettek az arab világban, és végső soron ezen országok érdekeinek elérését célozták meg. Például az »új Közel-Kelet«, az »Arab tavasz« és a »kreatív káosz« fogalmak stb. Láttuk, hogyan kísérték az »új Közel-Kelet« fogalmát ifj. George Bush elnök korszakában szerkezeti egyensúlyhiányok a regionális rendszer struktúrájában, és ez két nagy amerikai háborúhoz vezetett: az egyik Afganisztánban 2001-ben, a másik Irakban 2003-ban. Az utóbbi az iraki állam összeomlását és a regionális hatalmak élre törését eredményezte. A »fogalmak játéka« és annak politikai értékesítése nem új dolog: a Nyugat ugyanezt a fogalmat, a »tavasz« fogalmát már az 1950-es és 1960-as években is használta gyűlöletes ellenfelével, a Szovjetunióval kapcsolatban. 1968-ban »prágai tavasz« neveztek az ottani felkelést, a Szovjetunió elleni 1956-os magyar forradalmat pedig »budapesti tavasz«-nak. Mindkét forradalom »tavasz« volt Amerika, illetve a Nyugat számára, és politikailag pusztító, heves szelekkel járó, poros »ősz« volt ellenségük, a Szovjetunió szemében. A cél az volt, hogy gyengítsék és a keleti táborban történő politikai konfliktusokkal lefoglalják a Szovjetuniót, annak összeomlása reményében. Erre 1990-ben, Mihail Gorbacsov szovjet elnök korszaka alatt került sor. Azóta Amerika egyedül vezeti a világot az egypólusú politikán keresztül, a bipolarizmus helyett, amely a hidegháború alatt uralkodott.”⁴⁷

A forradalmat elemző utolsó, Csics Gyula⁴⁸ által összeállított *Magyar Forradalom 1956. Napló* című könyv arab fordításáról⁴⁹ hosszú cikk jelent meg az *al-Kudsz*

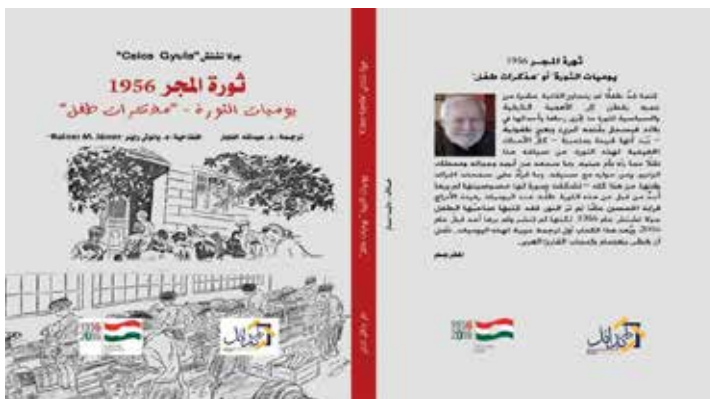
46 <https://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=615973> (Letöltve: 2022.04.01.)

47 <https://bit.ly/42QYLry> (Letöltve: 2022.04.05.)

48 Csics Gyula (1944–) történelem–orosz szakos tanár, tatabányai könyvtárigazgató. Kötüntetései többek között: Árvízvédelemért (1970), Kiváló bányász (1999), Tatabánya Kultúrájáért díj (2007). Az 1956-os forradalom napjaiban írt gyermekkori naplója 2006-ban jelent meg.

49 A mű eredeti, magyar nyelvű címe: „Magyar Forradalom 1956. Napló”. Szerző: Csics Gyula. Fordító: Dr. Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar. Lektorálta: Dr. Barakát as-Sarafávi, Szafa Mohamed Mahmúd. Példányszám: 1000. Oldalszám: 224. Méret: 14 x 21. Megjelenés éve: 2016 októbere. Első kiadás. ISBN: 978-977-6507-15-9. Kiadó: Badael Publishing House. Az 1956-os Napló fordításával, kiadásával és sikeres bemutatásával komolyan hozzájárultunk az egyiptomi, illetve az arab társadalmi emlékezet ébren tartásához, valamint a közös értékeken, múlton és kultúrán alapuló közösségi identitás erősítéséhez. Most már az egyiptomi, illetve az arab közönség is sok mindent tudhat az 1956-os magyar forradalomról, amiben igen komoly szerepe van a könyv arab nyelvű változatának. Kairóban a szerző, a történész-fordító, valamint J. Nagy László, az SZTE professzora beszélt róla a

al-Arabi 2020. június 18-i számában Attif Abdel-Medzsíd⁵⁰, ismert egyiptomi író toliból. Ő úgy véli, hogy a szovjet sztálinizmus utáni politikai változások és a kelet-európai szocialista pártok nacionalista mozgalmak, valamint a társadalmi zavargások megteremtették az 1956-os népi forradalom kialakulásához szükséges körülményeket és feltételeket. A szovjetek elleni lengyel forradalom ösztönözte a magyar felkelést. A Lengyelország és Magyarország közti szoros kapcsolat és a közös történelem természetessé, más szóval várhatóvá tette a magyar forradalom kitörését. A cikk hangoztatja, hogy „a magyar forradalom, mint az összes más forradalom, a rendszer válságának méhéből született, főleg mivel a magyarországi és a szovjet rendszer a bürokratikus államszocializmus egyik formája volt, és egy ilyen rendszerben a munkavállalóknak nincs demokratikus ellenőrzése a társadalom felett és az uralommal szemben. Az uralkodó csoport a munkavállalókat pénz felhalmozására használja fel.” (Al-Kudsz al-Arabi 2020, 13)

A „Magyar Forradalom 1956. Napló” arab változatának borítója

könyvbemutatón, tévé- és rádióinterjúban. Az egyiptomi televíziós és rádiós megjelenések legalább 150 000 állampolgárhoz jutottak el, és maga a könyv 1000 példányban kelt el.

⁵⁰ Attif Mohamed Abdel-Medzsíd (1973–) egyiptomi költő, író, újságíró és műfordító, az Egyiptomi és Arab Írók Uniójának tagja. Cikkei, elemzései, fordításai és versei megjelentek a legfontosabb arab újságokban és folyóiratokban. Számos versgyűjteménnyel rendelkezik. Több mint húsz könyve jelent meg eddig.

Konklúzióként: a szuezi válság és az '56-os forradalom összefüggései az arab médiában

A magyar forradalom és a szuezi válság történetével foglalkozó kutatók a feltűnő időbeli egybeesés miatt régóta kutatják a témát nyugati szempontból.⁵¹ Az arab források kutatása azonban mind ez idáig váratott magára. Ezt a hiányt kívánjuk pótolni a vonatkozó levéltári és sajtóanyagok áttekintésével.

Eddigi kutatásaink alapján megállapítható, hogy a szuezi válság és a magyar forradalom összefüggéseit az arabok, azon belül is elsősorban az egyiptomiak, négy különböző szempontból ítélték meg. Az első szempont szerint a britek, a franciák és velük együtt az izraeliek kihasználták, hogy a szovjetek figyelme Magyarországra irányult, vagyis a magyar forradalom komolyan hozzájárult az Egyiptom elleni invázió elindításához. Ez az álláspont 1958-ben került nyilvánosságra Mohamed Haszánejn Hejkel egyiptomi író jóvoltából, akinek a véleménye szerint: „a szuezi háborúban a magyar események erősen befolyásolták a briteket Egyiptom gyors legyőzésében, ugyanis Anglia ki akarta használni, hogy a szovjetek Magyarországgal vannak elfoglalva. [...] De soha nem jutott eszébe a három agresszornak, hogy a szovjetek ilyen rövid idő alatt leverik a magyar felkelést, hiszen november 4-re⁵² teljesen rendezték az ügyet.” (Mohamed Haszánejn Hejkel 1958, 151–163).

Mások a magyar szabadságharc leverésének okát a Szezei-csatorna ügyében kirobbant angol–francia–izraeli támadásban keresik. Izrael október 29-én, majd Nagy-Britannia és Franciaország 31-én indította meg az Egyiptom elleni támadását, a szovjet álláspontban pedig ugyanakkor következett be gyökeres fordulat. Emiatt jutottak ennek az álláspontnak a hívei arra a következtetésre, hogy végső soron a forradalom sorsát a nemzetközi események, elsősorban a szuezi válság pecsételte meg. Ezt a vélekedést támogatja Anisz Manszúr az *Al-Ahrám* 2006. november 1-ji kiadásában: „Az '56-os budapesti forradalom továbbra is az első halálos csapásnak tekinthető, amely Oroszországot érte Európában. [...] Hiába értékelik le a kommunisták a magyar forradalmat, úgyszólván az a tény, hogy ez a forradalom kényszerítette Nyikita Hruscsovot csapatainak kivonására Magyarországról, és csak akkor tértek vissza brutális erővel, amikor kirobbant a hármass invázió, mely egészen elvonta a világ figyelmét.” (*Al-Ahrám* 2006). Ez a legelterjedtebb és a valósághoz legközelebb álló vélemény, amelynek a helyességét a későbbiekben publikussá vált titkos és szigorúan titkos egyiptomi, izraeli, magyar és brit külügyi és katonai jelentések is alátámasztanak.

51 A két nemzetközi eseményt sokan kutatták, köztük Kecskés D. Gusztáv, MTA BTK Történettudományi Intézet, J. Nagy László, SZTE BTK, Kovács Tamás, MNLOL, Sáringer János, Veritas Történetkutató Intézet és François David, Université Jean Moulin, Lyon, Franciaország.

52 Pontosabban 1956. november 4-én hajnalban indult meg a 'Forgószél hadművelet', azaz a Vörös Hadsereg általános támadása a magyar szabadságharc leverésére. Az inváziós erőknél, az előzetes számításokra rácsófolva, gyakorlatilag csak november 12-ére sikerült felszámolniuk a szervezett fegyveres ellenállást.

Van egy harmadik egyiptomi álláspont a két esemény összefüggéséről, amelyet Mohamed Fahmi⁵³ egyiptomi újságíró fejtett ki: „A nemzetközi porondon a magyarországi forradalom következményei befolyásolták a brit–francia–izraeli támadások menetét. A magyar forradalmat támogató nyugati tevékenység komolyan hozzájárult ahhoz, hogy a szovjet vezetés Egyiptom mellett álljon ki, és döntő szerepet játsszon a szuezi válság rendezésében [...]. Sepilov külügyminiszter⁵⁴ levelet intézett a Biztonsági Tanács elnökéhez, Bulganyin miniszterelnök⁵⁵ pedig táviratot küldött Edennek⁵⁶, Mollet-nek⁵⁷ és Ben-Gúriónnak⁵⁸, melyekben rakétafegyverek bevetésével fenyegette meg mindhárom országot. Ennek komoly és pozitív hatása volt az arab közvéleményre.” (Abdallah Abdel-Ati Abdel-Salam Mohamed Al-Naggar 2017, 95–106).

A negyedik és egyben utolsó álláspontot a két nagy esemény összefüggéseit illetően Mohamed Dzsálál Kisk író képviselte. Úgy látja, hogy „annak ellenére, hogy nem rendelkezünk elővehető bizonyítékokkal, úgy tűnik, közös megegyezésre jutottak az amerikaiak és az oroszok: az amerikaiak szabad kezet adtak az oroszoknak a magyar forradalom leverésére. Így történhetett.” (Mohamed Dzsálál Kisk 2012, 544)

Végezetül, számunkra a legérdekesebb forrás- és cikkcsoportot mégis a nagyobb terjedelmű, az egyiptomi sajtóhoz köthető, önálló külpolitikai elemzések jelentették. Remélhetőleg sikerült érzékeltetnünk, hogy az arab média higgadt elemzései – néhány kivételes és ritka esettől eltekintve – összességében támogatták az '56-os magyar forradalmat.

53 Az 1970-es évek közepén Fahmi az *Ahbár al-Júm* németországi tudósítója lett, és húsz évig folytatta munkáját Berlinben. Az egyiptomi állami napilap egyik főalakjának tekinthető, 2017-ben halt meg.

54 Dmitrij Trofimovics Sepilov (1905–1995) orosz nemzetiségű kommunista politikus, külügyminiszter. Ashabadban született, a mai Törökmenisztán területén. 1926-ban elvégezte a Lomonoszov Egyetemet, amelyet követően többnyire tudományos munkákat végzett és pozíciókat töltött be. 1941-től a Vörös Hadseregben szolgált. 1952-től a *Pravda* főszerkesztője és az SZKP Központi Bizottságának tagja volt. A szovjet külügyek élére 1956 júniusában nevezték ki. Mivel részt vett a Hruscsov-ellenes puccskísérletben, ezért 1957 februárjában leváltották és kizárták a KB-ból. 1962-ben párttagságát is megszüntették, de 1976-ban visszavették az SZKP-ba. 1982-ben vonult nyugdíjba.

55 Nyikolaj Alekszandrovics Bulganyin (1895–1975) orosz nemzetiségű kommunista politikus. Nyizsnyij Novgorodban született, az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspártba 1917-ben lépett be. 1931-től a Moszkvai Városi Tanács, 1937–1938 között pedig a Népbiztosi Tanács elnöke volt. 1939-ben bekerült a Központi Bizottságba, 1947–1949, illetve 1953–1955 között honvédelmi miniszter, 1955. február 8-tól pedig a Szovjetunió Minisztertanácsának elnöke volt. A Sztálin halálát követő hatalmi harcban Hruscsov egyik legfontosabb támogatója volt. 1957-ben azonban csatlakozott az SZKP Elnökségében szerveződött ellenzéki csoporthoz Hruscsov megbuktatására, amelynek lelepleződését követően le kellett mondania a miniszterelnökségről 1958-ban, megfosztották marsalli rendfokozatától és tagságától a Központi Bizottságban. 1960-ban vonult nyugdíjba.

56 Anthony Eden (1897–1977) brit diplomata, külügyminiszter, 1955 és 1957 között a brit kormányfő.

57 Guy Mollet (1905–1975) francia politikus és Franciaország miniszterelnöke (1956. február 1. – 1957. június 13.)

58 Dávid Ben-Gúrión (1886–1973) izraeli politikus, miniszterelnök.

Irodalom

Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar (2021a): Atta Abdel-Wahhab. In: Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar – Prantner Zoltán – Fafka Borbála – Gloviczki Ráhel – Pornói Bendegúz Péter (szerk.): *Az arab világ történeti és kulturális kislexikona*. Budapest: ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék.

Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar (2021b): Mohamed Udah. In: Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar – Prantner Zoltán – Fafka Borbála – Gloviczki Ráhel – Pornói Bendegúz Péter (szerk.): *Az arab világ történeti és kulturális kislexikona*. Budapest: ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék.

Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar – Prantner Zoltán (2021a): (II) Faysal. In: Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar – Prantner Zoltán – Fafka Borbála – Gloviczki Ráhel – Pornói Bendegúz Péter (szerk.): *Az arab világ történeti és kulturális kislexikona*. Budapest: ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék.

Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar – Prantner Zoltán (2021b): Hazem Saghieh. In: Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar – Prantner Zoltán – Fafka Borbála – Gloviczki Ráhel – Pornói Bendegúz Péter (szerk.): *Az arab világ történeti és kulturális kislexikona*. Budapest: ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék.

Abdallah, Abdel-Ati Al-Naggar – Prantner, Zoltán (2021c): Echoes of the 1956 Hungarian Revolution in the Egyptian State Press. *Central European Political Science Review*, 22(86), 121–141.

Abdallah Abdel-Ati Abdel-Salam Mohamed (2015): *Az Egyiptomi-magyar kapcsolatok a két világháború közötti időszakban*. Szeged: JATEPress.

Abdallah Abdel-Ati Abdel-Salam Mohamed Al-Naggar (2017): *A szuezi válság és Magyarország egyiptomi szemmel*. Veritas kötetek 6. Budapest: Veritas Történetkutató Intézet, 95–106.

Al-Ahrám (1959): *Ez a mi szerepünk ... a hidegháború felé megyünk*. 1959. január 3–9, 1.

Al-Ahrám (2006): *Álláspontok*. 2006. november 1/–, utolsó oldal.

Atta abdel-Vaháb (2015): *Szulálat at-Tín: Szírat Maszát [Fekete napok: Tragédia]*. Bejrút: Arab Institute for Research & Publishing.

Al-Kudsz al-Arabi (2020): *A forradalmak a rendszerváltságok méhéből születnek*. 2020. június 18/9938, 13.

Gianone András (2021): Kultúrnacionalista szellemű vagy elemű? Mindszenty József bíboros 1956-os rádióbeszédének változatai. *ArchívNet*, 21. évf. 2. sz. https://archivnet.hu/kulturnacionalista-szellemu-vagy-elemu-mindszenty-jozsef-biboros-1956-os-radiobeszede-nek-valtozatai#_ftn16 (Letöltve: 2021.10.23.)

Gimes György (1957): Söpörjenek a saját portájuk előtt! *Kisalföld*, 1957. augusztus 18., 2.

Goldschmidt, Arthur Jr. – Johnston, Robert (2003): *Historical Dictionary of Egypt*. Lanham: Scarecrow Press.

Júnán Labib Rizk (é.n.): *Al-Ahrám diván al-haját al-muszavvara 1876–1882* [Al-Ahrám, történeti képeskönyv 1876–1882]. Kairó: Al-Ahrám.

J. Nagy László (2014): *A Magreb-országok története a 20. században*. Szeged: JATE-Press.

J. Nagy László (2017): Birodalmak válsága: Szuezi válság – Budapest 1956. In: Ujváry Gábor (szerk.): *A szuezi válság és Magyarország 1956* [‘The Suez Crisis and Hungary, 1956’]. Budapest: Veritas Történetkutató Intézet – Magyar Napló. 56–57.

Kisnémet Judit (2015): A halálbüntetés története Magyarországon. *Magyar Rendészet*, 6. sz., 113.

László Dávid Márton (2011): *Nickelsburg László és a Baross téri csoport*. Doktori (PhD) értekezés, Piliscsaba.

Mohamed Dzsálál Kisk (2012): *Szavrat Júliú al-Amríkija – Ilákat abden-Násszer bil-Muhábrát al-Amríkija* [A júliusi amerikai forradalom, Násszer és az amerikai titkosszolgálat közötti kapcsolatok]. Kairó: az-Zahrá lil-Ilám val-Nasr.

Mohamed Haszánejn Hejkel (1958): *Al-Ukad an-Nafsziája elleti Tahkum as-Sark al-Avszar* [A lélektani komplikációk, amelyek irányítják a Közel-Keletet]. Kairó: al-Sarika al-Arabija lel-Tebáa val-Nasr.

Nagvá Kámil (é.n.): *Mahmúd Azmi ráid asz-szeháfa al-maszríja* [Mahmúd Azmi, az egyiptomi sajtó vezéralakja]. Kairó: Dár al-Máref.

Rúza al-Júszuf (1958): *Beavatkozási szintek*. 1958. június 23/1567, 5.

Rúza al-Júszuf (1959): *A magyar nagykövet védekező kijelentése: megengedtük a kivándorlást, hogy cáfoljuk a vasfüggöny vádját. A kivándorlók első csoportja mind árulók!* 1959. február 23/1602, 8–9.

Szabáh al-Hejr (1958): *Mindnyájan jogtalanul meggyilkoltátok őt!* 1958. július 03/130, 12, 38.

Venczkó Róbert (2021): Anis Mansour. In: Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar – Prantner Zoltán – Fafka Borbála – Gloviczki Ráhel – Pornói Bendegúz Péter (szerk.): *Az arab világ történeti és kulturális kislexikona*. Budapest: ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék.